

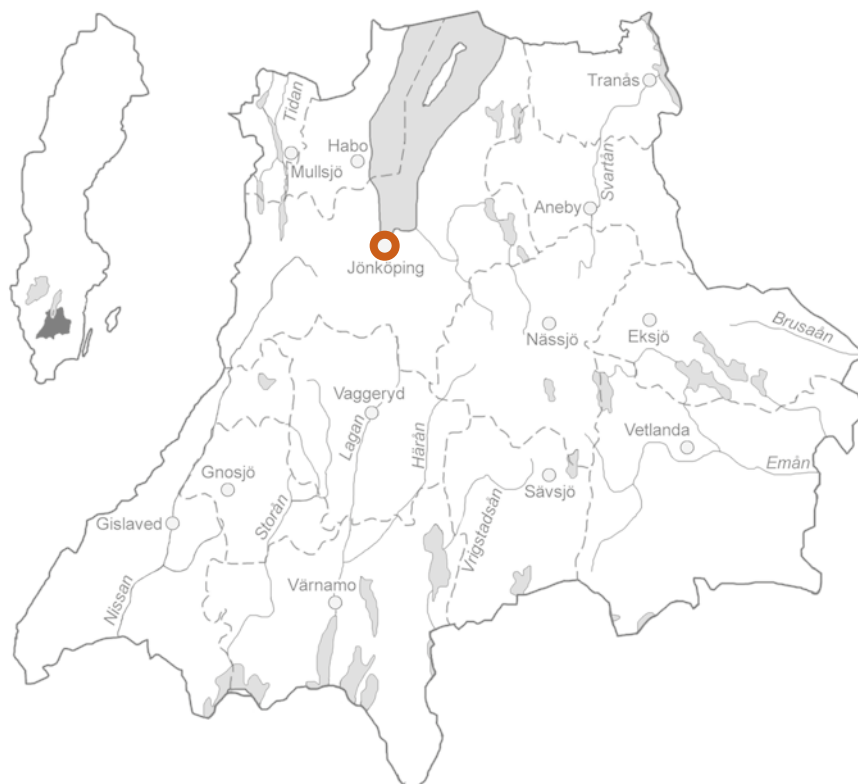
Kvarteren Globen och Grävlingen

Antikvarisk utredning och kulturhistoriskt underlag inför
detaljplaneläggning,
Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Kvarteren Globen och Grävlingen

Antikvarisk utredning och kulturhistoriskt underlag inför
detaljplaneläggning,
Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2020-049

Länsstyrelsens dnr: -

Rapport och foto: Veronica Olofsson

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Digital distribution

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

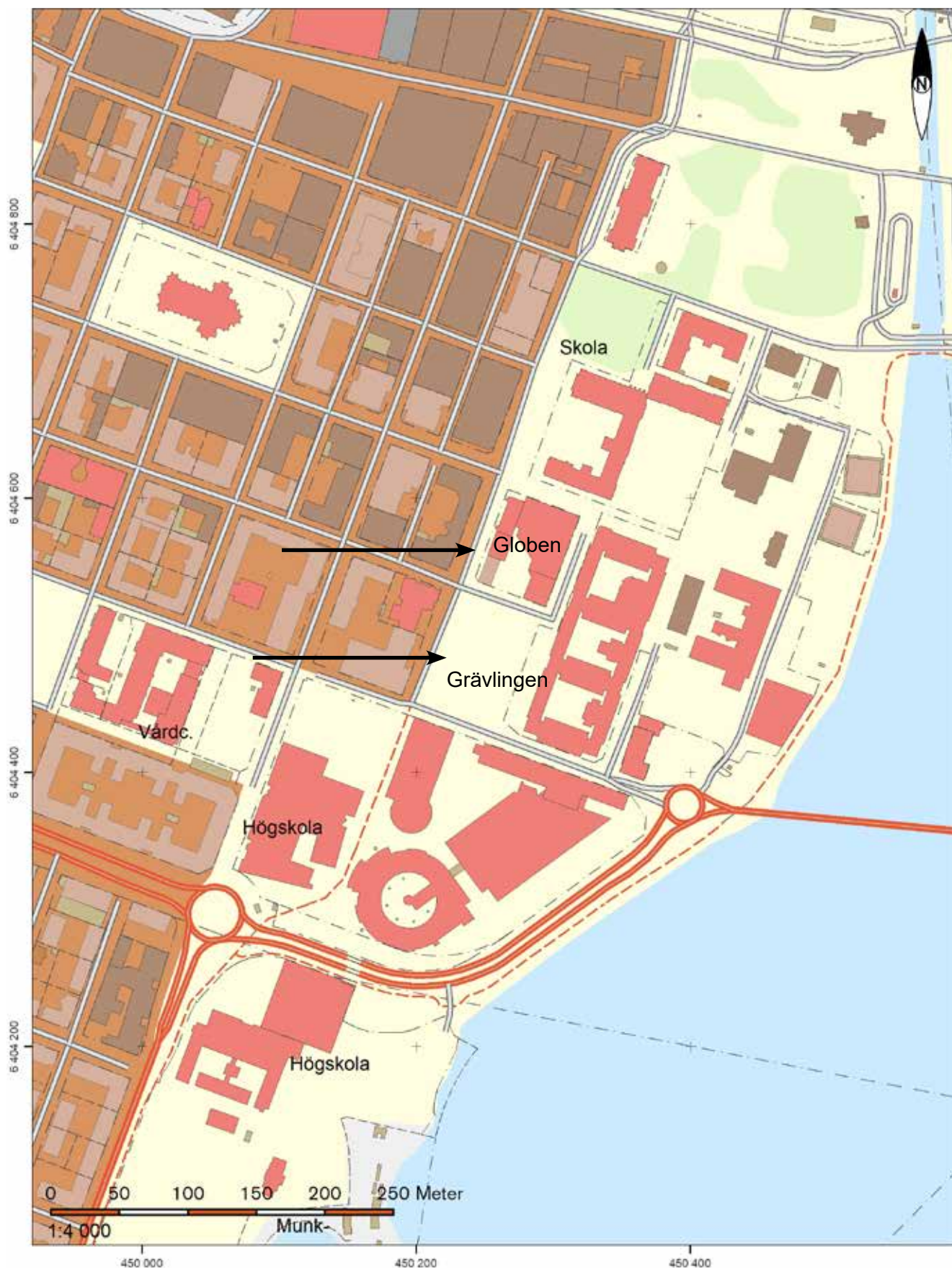
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

Lantmäteriet: Spridningstillstånd för drönbilder med geografisk information: LM2020/013761.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte, metod och disposition.....	5
Områdesbeskrivning.....	6
Aktuell skyddsstatus.....	6
Om kulturhistorisk värdering och lagstiftning.....	7
Definition av kulturmiljövärden.....	7
Lagstiftning.....	8
Klassning av kulturhistoriska värden.....	9
Historik.....	10
Översiktlig historik av närområdet.....	10
Utredningsområdets fysiska utveckling.....	15
Beskrivning av området och dess byggnader.....	20
Övergripande karaktärsbeskrivning.....	20
Byggnadsbeskrivningar.....	22
"F.d. folkskolan", senare "Tekniska yrkesskolan".....	22
"Globenhuset", f.d. Verkstadsskolan.....	24
"Musikhuset", f.d. internatet för pojkar.....	26
"Kuben", tillbyggnad för estetprogrammet.....	28
"Skolmatsalen".....	29
Bostadshuset.....	30
Parkeringsyta i kv Grävlingen.....	31
Särskilt värdefulla karaktärsdrag, strukturer och objekt.....	32
Antikvariska rekommendationer.....	33
Administrativa uppgifter.....	36
Referenser.....	36
Arkiv.....	36
Tryckta källor och litteratur.....	36
Muntlig.....	37

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Syfte, metod och disposition

Följande kulturhistoriska utredning av kvarteren Globen och Grävlingen i centrala Jönköping har tagits fram av Jönköpings läns museum på uppdrag av Stadsbyggnadskontoret vid Jönköpings kommun till följd av pågående detaljplanearbete. Utredningen är tänkt att fungera som ett underlag i den fortsatta planprocessen. Utredningen syftar till att precisera vilka objekt, strukturer, samband och egenskaper som är särskilt viktiga för platsens kulturmiljö, samt att ge antikvariska rekommendationer för hur dessa värden bör beaktas och tas tillvara. Utredningen berör endast flyktigt lämningar under mark, som kan relatera till fornlämning enligt kulturmiljölagens andra kapitel.

Utredningen inleds med en översiktlig historik över närområdet och utredningsområdet. Därefter följer karaktäriserande beskrivningar av området och de byggnader som finns inom området följt av kulturhistorisk värdering och klassificering av respektive byggnad. Avslutningsvis redovisas antikvariska rekommendationer för det pågående detaljplanarbetet.

Arbetet har utförts under våren 2020 av antikvarie Veronica Olofsson vid Jönköpings läns museum. Det har förutom fältarbete, även omfattat litteraturstudier, en genomgång av äldre lantmäteriakter, bygglovshandlingar samt diverse handlingar och bilder ur Jönköpings läns museums arkiv.

Det aktuella utredningsområdet där parkeringsplatsen utgör kvarteret Grävlingen och kvarteret bortom detta är kvarteret Globen.

Områdesbeskrivning

Utredningsområdet ligger i stadsdelen Väster i de centrala delarna av Jönköping och omfattar kvarteren Grävlingen och Globen. Området avgränsas i söder av Gjuterigatan, mot väster av Kyrkogatan, mot norr av en gång- och cykelväg i förlängningen av Brunnsgatan och mot öster av Statliga verkens långsträckta förvaltningsbyggnad. Kvarteret Grävlingen i områdets södra del består idag av en asfalterad parkeringsyta. Kvarteret Globen mot norr är bebyggd med skolbyggnader av olika ålder i dag hörande till Per Brahegymnasiet och en lägre träbyggnad som inrymmer bostäder.

Kvarteret Globen sett från Kyrkogatan.

Aktuell skyddsstatus

Fornlämningar

Inom området finns två registrerade fornlämningar och en kulturlämning. Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen och åtgärder som kan påverka fornlämningar ska anmälas till länsstyrelsen.

Hela utredningsområdet ingår i fornlämningsområde för Jönköpingsstad (L1973:2508 stadslager), vilket omfattar Jönköpings stadskärna med kulturlager från medeltid och efterreformatorisk tid. Delar av kvarteret Globen ligger även inom fornlämningsområdet som omfattar platsen för Jönköpings slott (L1973:2944 Slott/herresäte). I kvarteret låg delar av slottets yttre befästningsvallar. I den nordvästra delen av kvarteret Grävlingen finns även en registrering för en husgrund (L1973:3029 Husgrund, historisk tid). Enligt beskrivningen en f.d. skjutsinrättning bestående av huvudbyggnad och två stallängor enligt Allvins karta 1837.

Riksintresse

Området angränsar mot norr till en miljö av riksintresse för kulturmiljövården, Jönköpings stad F 69. Viktiga uttryck för riksintresset är bl.a. det tidigare fästningsområdet som under 1800-talets lopp ersattes av en zon av parker och för residensstaden karaktäristiska offentliga byggnader, liksom småskalig handels- och hantverksbebyggelse i trä, tidiga industriella anläggningar och kommunaltekniska anläggningar samt den tidiga förstaden Väster med rätvinklig rutnätsplan från 1836 och rester av äldre småskalig bebyggelse.

Byggnadsinventering/kulturmiljöprogram

Området omfattas av den kulturhistoriska utredningen "Stadsdelen Väster i Jönköping" från 1989. I denna utredning bedöms inte de aktuella kvarteren som helhet utgöra en kulturhistoriskt värdefull stadsmiljö, däremot bedöms den äldsta skolbyggnaden i kvarteret Globen utgöra en kulturhistoriskt värdefull byggnad.

Gällande detaljplan

Byggnaderna inom området saknar skydd i gällande detaljplan från 1981. I denna plan är kvarteret Grävlingen planlagt för parkeringsgarage och kvarteret Globen för allmänt ändamål. Detaljplanen föregicks av överläggningar mellan staten och kommunen. I det ursprungliga planförslaget var kvarteret Grävlingen redovisat som parkmark, men länsstyrelsen och senare även regeringen bedömde att detta inte var lämpligt eftersom behovet av parkeringsplatser förväntades öka till följd av det tillskott på arbetslokaler som planen medgav. Planen omarbetades efter dessa synpunkter.

Om kulturhistorisk värdering och lagstiftning

Definition av kulturmiljövården

Vad gäller bebyggelse har Riksantikvarieämbetet utarbetat ett system för kulturhistorisk värdering. Basalt används begreppen dokumentvärden och upplevelsevärden samt förstärkande motiv.

Med dokumentvärde menas faktiska historiska egenskaper som byggnader har. Detta är värden som kan beskrivas objektivt, kanske i vissa fall mätas och jämföras med andra byggnader. Dokumentvärdet inbegriper historiska egenskaper inom en rad områden, det kan vara; byggnadshistoriskt, byggnadsteknikhistoriskt, arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt, personhistoriskt eller till exempel teknikhistoriskt.

Upplevelsevärden beskriver estetiskt och socialt engagerande egenskaper hos bebyggelsen. Dessa värden är mer subjektiva, vilket gör dem svårare att mäta och kvantifiera då de utgår från värderingar. Exempel på upplevelsevärden är arkitektoniskt och konstnärligt värde, miljöskapande värde samt patina, dvs när en byggnad genom sitt skick kan förmedla en tidsdimension och ge

Denna karta från 1696 visar slottet och dess befästningsvallar samt de två aktuella kvarteren markerade med röda punkter.

upplevelsen av en långvarig användning. Andra upplevelsevärden som en byggnad kan ha är identitetsvärde som står för det som gör att vi känner trygghet, samhörighet och hemkänsla i miljön, eller kontinuitetsvärde när en byggnad använts för en viss funktion under längre tid. Traditionsvärde, dvs när byggnaden representerar en tradition, och symbolvärde är andra upplevelsevärden.

Till dessa värden kan man lägga förstärkande övergripande motiv, såsom om byggnaden är välbevarad, om materialen och utförande uttrycker särskild kvalitet eller om byggnaden uttrycker sällsynthet eller representativitet. Det kulturhistoriska värdet kan bedömas nationellt, regionalt och lokalt.

Lagstiftning

Inom kulturmiljöområdet är det framförallt tre olika lagar som reglerar den enskildes och samhällets rättigheter och skyldigheter – det är plan- och bygglagen (PBL), kulturmiljölagen (KML) och miljöbalken (MB). Nedan redovisas endast PBL, eftersom det är den lagstiftning som reglerar kulturmiljön inom det aktuella utredningsområdet.

Plan- och bygglagen (PBL) är den lag som kommunerna har att förhålla sig till vad gäller planering och lovgivning. Vikten av att ta hänsyn till kulturvärden betonas generellt (2 kap 3, 4, 6 §§), i översikts- och detaljplaner (3 kap 4,5 §§, 4 kap 13, 17 §§) och vad gäller kraven på byggnadsverk m.m. och bygglov (8 kap, 9 kap 2 §). Vid tillämpningen av lagen gäller att byggnadsnämnden ska göra en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen.

Underhåll

Generellt gäller att byggnadsverk skall underhållas och att detta underhåll skall anpassas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 14 §).

Ändring

Vid ändring av en byggnad skall åtgärderna göras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 17 §).

Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad anpassas och avsteg får göras.

Förvanskning

Lagstiftningen omfattar även ett förvanskningförbud. En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §).

Rivning

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte rivas (PBL 9 kap 34 §).

Bygglov

Om någon planerar att ändra en byggnad kan det vara aktuellt att ansöka om bygglov. Bygglov skall exempelvis sökas om ”byggnaden byter färg, fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller byggnadens yttre utseende avsevärt påverkas på annat sätt” (PBL 9 kap 2§). Detta gäller främst inom detaljplanlagt område.

Klassning av kulturhistoriska värden

Man kan inte bara fråga sig om en byggnad eller bebyggelsemiljö har ett kulturhistoriskt värde, utan också i vilken grad. I föreliggande utredning är utgångspunkten ett system med klassning i fem olika kategorier, vilket utarbetats av Länsstyrelsen i Jönköpings län. De fem olika kategorierna relaterar till kulturmiljölagen och plan- och bygglagen. Klass 1–4 innebär att byggnaden eller bebyggelsemiljön har sådana kulturhistoriska värden att de skall vägas in som ett allmänt intresse, exempel vid bygglovshandläggning. Klass 5 kan i princip sägas sakna kulturhistoriska värden.

Klass 1 innebär att byggnaden eller anläggningen skyddats i enlighet med kulturmiljölagen.

Klass 2 är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och den får därför inte förvanskas, enligt PBL 8 kap 13 §. Detta ställer tämligen höga krav på det kulturhistoriska värdet. Byggnader som har dessa särskilda värden bör förses med skyddsbestämmelser i detaljplan.

Klass 3 omfattar byggnader som har ett visst värde från kulturhistorisk synpunkt och detta innebär att ändring och flyttning av en sådan byggnad kräver att åtgärderna utförs på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena, allt enligt PBL 8 kap 17 §. Dessa byggnader bör skyddas genom varsamhetsbestämmelser i detaljplan.

Klass 4 kan sägas omfatta byggnader som har ett allmänt bebyggelsevärde. Detta innebär också att ändring och flyttning av en sådan byggnad kräver att åtgärderna utförs på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena enligt PBL 8 kap 17 §.

Slutligen är byggnader inom **klass 5** sådana som knappast har några kulturhistoriska värden och där man från samhällsplaneringssynpunkt inte behöver ta hänsyn till några sådana värden.

UTREDNINGENS GRADERING **Fem olika klasser**

Klass 1, Byggnadsminne

Avser byggnader som förklarats för byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen.

Klass 2, Särskilt värdefull bebyggelse

Avser särskilt värdefull bebyggelse som bör skyddas genom skyddsbestämmelse (q) i detaljplan eller områdesbestämmelser. Byggnaden får inte heller förvanskas vid förändring av eller i anslutning till den

Klass 3, Högre allmänt bebyggelsevärde

Avser byggnader som har ett visst värde och som bör skyddas genom varsamhetsbestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelser. Värdebärande element bör hanteras varsamt vid förändringar i eller i anslutning till byggnaden.

Klass 4, Allmänt bebyggelsevärde

Avser de generella krav på hänsyn till en byggnads kulturhistoriska värden som gäller för all bebyggelse och oavsett om en åtgärd kräver bygglov.

Klass 5, Avskrivs

Avser bebyggelse som saknar kulturhistoriska värden som man behöver ta hänsyn till.

Graderingen har utarbetats av Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Historik

Översiktlig historik av närområdet

Jönköping växte fram som stadsbildning under 1200-talet. Stadsbebyggelsen låg då på de norra delarna av det som i dag kallas Väster. Där låg även stadens kyrka och begravningsplats. Stadens geografiska läge vid Vätterns södra strand var en betydelsefull faktor för stadens grundande och utveckling. Här möttes vägarna från de danska landskapen och de svenska centralbygderna. Jönköping blev ett centrum för handel och dess utveckling gynnades av statsmakterna.

Staden fick tidigt ett franciskanerkloster som låg väster om Munksjön. Vid Gustav Vasas reformation avvecklades klostret och anläggningen övertogs av Kronan för att omskapas till en slottsanläggning. Arbetena med detta inleddes omkring 1545. Under Vasatiden förstärktes slottet successivt eftersom det fungerade som en gränsfästning mot Danmark. När staden hotades av danska trupper 1567, under det nordiska sjuårskriget, valde man att bränna ner både slottet och stadsbebyggelsen kring slottet. Staden återuppbbyggdes

Karta över området där slottsanläggningens utbredning redovisas med lila linjer.

i samma läge. I slutet av århundradet påbörjades återuppförandet av slottsanläggningen, vilken pågick in på 1600-talet. Det nya slottet uppfördes som en modern fästning anpassad till dåtidens krigsteknik, med ett utanverk i form av en befäst förborg samt ett dubbelt vallgravssystem med mellanliggande raveliner.

I samband med en dansk belägring av staden 1612 sattes staden åter i brand. Av militärstrategiska skäl beslutades att flytta staden och återuppföra stadens bebyggelse på den smala sandreveln öster om fästningen, dvs dagens Öster. Efter stadens flytt kom det gamla stadsområdet att användas som åker och betesmark.

När Skåne, Blekinge och Halland blev svenska genom Roskildefreden 1658 förlorade Jönköpings slott sin strategiska betydelse och slottsanläggningen läts förfalla. Vid en omfattande brand 1737 brann slottsbyggnaderna ned och kom därefter inte att återuppföras. Området kom att användas som förrådsanläggning med tyghus fram till 1840-talet.

Under 1800-talet växte Jönköping som stad. Området väster om slottsområdet, som legat obebyggd sedan 1600-talets början, togs åter i anspråk och här uppstod en blandad, ej stadsplanereglerad bebyggelse. Utmed landsvägen, som 1818 drogs rakt över förborgen och vidare västerut, uppfördes flera stadsgårdar bebyggda med tvåvåningshus. År 1835 utbröt en brand i området och flera gårdar ödelades. Branden gav anledning till en tomtreglering av området och året efter branden antogs en stadsplan med tre s.k. långgator väster om slottet – nuvarande Kyrkogatan, Barnarpsgatan och Trädgårdsgatan, vilka korsades av tvärgator i väst-östlig riktning. På så vis skapades ett tiotal kvarter, vilka införlivades i den utvidgningsplan för staden som fastställdes 1854. I slutet av 1860-talet var dessa kvarteret i stort sett fullbyggda.

Stadskarta från 1855 av Ljunggren. På kartan ses det tiotal kvarter som lagts ut intill det gamla fästningsområdet i den nya Förstaden. Söder om dessa ses skjutsinrättningen och området Limugnen. Utbredningen av kvarteret Globen och Grävlingen är markerade med rött.

Fotografi taget från nordost omkring 1870 där man blickar ut över det avrivna fästningsområdet. I fonden till vänster ses cellfängelset och längst till höger folkskolebyggnaden. Däremellan ses en träbyggnad i två våningar, vilken senare skadades vid en brand på 1870-talet.

Söder om det gamla slottsområdet låg området Limugnen, benämnt efter en kalkugn som funnits i området under tidigt 1600-tal. I detta område hade det i slutet av 1700-talet uppförts en gård, vilken 1858 byggdes om till utvårdshus och fick namnet Stora Limugnen. I området mellan Limugnen och det gamla slottsområdet uppfördes 1837 en skjutstation för staden.

Vid mitten av 1800-talet började fästningsområdet allt mer att utgöra ett hinder för stadens expansion. I flera beslut i mitten av 1800-talet förde Kronan successivt över fästningsområdet till staden mot vissa villkor, bland annat att tomter skulle avsättas för nya statliga byggnader. Genom stadsplanen 1863 drogs huvudlinjerna upp för hur fästningsområdet skulle omdisponeras och under följande årtiondena raserades vallarna och marken togs i anspråk för stadens utvidgning. Under 1800-talets senare hälft omformades det tidigare fästningsområdet till stadens representativa centrum med en rad fritt liggande offentliga byggnader omgivna av parker och promenadstråk.

Alldeles söder om det gamla slottsområdet kom en rad kommunaltekniska anläggningar att uppföras, såsom gasverk år 1863, polis- och brandstation som stod klar 1898 efter ritningar av stadsarkitekten Fredrik Sundbärg samt elektricitetsverk och spårvagnshallar från 1906 ritade av den efterföljande stadsarkitekten August Atterström. Området kom att anknyta till det industripräglade området Limugnen, som från 1860-talet nyttjades av Jönköpings mekaniska verkstad (idag Jönköpings högskoleområde). I området uppfördes även cellfängelset 1859 efter ritningar av Fängvårdsstyrelsens arkitekt Theodor Ankarsvärd.

Under perioden 1950–1980 inföll en andra expansiv byggnadsperiod i området. Några av de tidigt uppförda byggnaderna, som länsfängelset, tullhuset och gasverket, revs under 1970-talet för att ge plats åt nya, stora förvaltningsbyggnader åt Statliga verken 1975 och Polisen 1973 med tillhörande parkering. Byggnaderna med sina kompakta fasader av hårdbränt mörkt tegel, avvek från de äldre byggnaderna i området med ljusa putsfasader eller rött tegel.

Detta planförslag från 1868 upptog det gamla slottsområde som tidigare saknat reglering. Parker, nytt länsresidens, elementarläroverk, kyrka och folkskola. Uppförda offentliga byggnader är inritade, medan bostadskvarter redovisas med grå skraffering. De kvarter som ingår i utredningsområdet är inritat som ett sammanhängande stort kvarter med folkskolan med tillhörande skolgård i den norra delen och gasverket mot söder.

Litografi över Jönköpings Förstad från 1881 av Theodor Blomqvist. I förgrunden ses stadens nya representativa centrum. Kärnan utgjordes av två parker, i dag Hamnparken och Rådhusparken. Invid Vätterstranden anlades järnvägen med stationsbyggnaden 1863 ritad av A W Edelsvärd. Mot väster uppfördes elementarläroverket (nu Rådhuset) 1864–67 efter ritningar av J F Wijnblad. Enligt de första planerna skulle ett nytt länsresidens placeras inne i parken och en ny stadsdelskyrka strax söder om läroverket. Så blev det emellertid inte. Längre söderut (inom nuvarande kvarteret Globen) uppfördes en folkskola 1863 efter ritningar av ovan nämnde A W Edelsvärd. Efter en period av stillastående återupptogs bebyggandet av det gamla fästningsområdet omkring 1880. År 1881 stod ett gymnastikhus för läroverket klart efter ritningar av J F Åbom och 1886 länsresidenset av samme arkitekt. Riksbankens avdelningskontor uppfördes 1889–90 efter ritningar av arkitektfirman Isaeus & Sandahl. Kort därefter – år 1894 – tillkom en stationsbyggnad för järnvägslinjen söderut mot Halmstad. En ny läroverksbyggnad (nuvarande Per Brahegymnasiet) uppfördes i början av 1910-talet. De senare nämnda byggnaderna ses inte på litografen.

1882 års karta. I det avlånga kvarterat där det står "Westra kyrkan" skapades i stället Braheperken i den norra halvan. I den södra halvan av kvarteter uppfördes Per Brahegymnasiet (tidigare Jönköpings högre allmänna läroverk).

Kyrkogatan omkring 1910-talet med polis- och brandstationen till vänster och gasverkets till höger.

Flygfoto från 1930-talet över området. Uppe till höger ses nuvarande Per Brahegymnasiet, hitom det ligger länsfängelset med omkringliggande mur. Till vänster om fängelset syns den runda gasklockan i kvarteret Grävlingen. Industrianläggningen närmast vattnet är Jönköpings mekaniska verkstad, som låg på den tomt där högskolan nu ligger.

Utredningsområdets fysiska utveckling

Nedan följer en något fördjupad beskrivning av den fysiska utvecklingen inom de två kvarter som är aktuella för utredningen. Detta område låg alldeles sydväst om det yttre försvarsverket som omgav Jönköpings slott. Som nämnts sträckte sig delar av de yttre befästningsvallarna in i nuvarande kvarteret Globen. De södra delarna av området användes under 1600- och 1700-talen sannolikt som betes- och odlingsmark.

Det var först under 1830-tal som den första bebyggelsen uppkom inom området, en skjutsstation. Skjutsstationen uppfördes 1837 av ett särskilt bolag som erhöll ersättning från staden. Skjutsinrättningarna hade tidigare varit knutna till gästgivargårdarna, men under 1830-talet infördes en ny organisation för skjutsväsendet vilken innebar att de kom att bli fristående inrättningar. Skjutsstationen bestod av en kontors- och bostadsbyggnad i en våning mot Skjutsstallgatan, nuvarande Kyrkogatan, en stallbyggnad och några uthuslängor runt en kringbyggd gård. När Stora hotellet stod klart år 1860, flyttades huvudskjutsstationen dit, men anläggningen nyttjades under ytterligare några år.

Skjutsstationens kontors- och bostadshus var en timrad byggnad med sadeltak inrymmande sex boenderum. På den kringbyggda gården fanns även en större stallbyggnad med plats för 42 djur, en spannmålsbod, avträden, svinhus och flera bodbyggnader. Dessa uthusbyggnader var alla av trä och täckta mer tegeltak. Bilden är tagen i början av 1900-talet sedan byggnaden införlivats i gasverkets anläggning.

Sedan det gamla fästningsområdet överlämnats till staden under tidigt 1860-tal revs de kvarstående vallarna i områdets norra del. Här uppfördes 1863 Förstadens första folkskola efter ritningar av arkitekt Adolf W Edelsvärd. Skolbyggnaden placerades utmed Kyrkogatan med en skolgård in mot kvarteret.

Vy från 1860-talet sedd från läroverket. Till höger ses nuvarande Kyrkogatan kantad av bostadsbyggnader i två våningar. Mitt i bilden ses folkskolebygganden från 1863 och där bakom några tvåvåningsbyggnader, vilka senare brann ner på 1870-talet. Till vänster ses cellfängelset från 1859.

Kyrkogatan omkring 1870-talet där folkskolebyggnaden ses till höger. Mitt i bilden skymtar den äldre läroverksbyggnaden som senare blev rådhus.

Gasverkets tegelbyggnader i korsningen Kyrkogatan – Gjuterigatan omkring sekelskiftet 1900.

År 1861 hade frågan om ett gasverk i staden tagits upp av magistraten och redan året därpå kunde ett gasverk tas i drift. Gasverksanläggningen uppfördes i korsningen Kyrkogatan-Gjuterigatan, alldeles söder om skjutsinrättningen i utredningsområdets södra del. Det kommunala gasverket försåg framförallt staden med lysgas för gatubelysningen, men gasen användes även för upplysning av industrilokaler, hotell och butiker. Gasverket bestod av en rad olika byggnader och anläggningar. Mitt på tomten var den runda gasklockan placerad och utmed Kyrkogatan och Gjuterigatan låg byggnader av trä och tegel. Tegelbyggnaderna som var i en våning med oputsade fasader och enkla dekorativa muredetaljer, inrymde ugnar och andra anläggningar.

Kartmaterialet visar att det i området mellan folkskolan och skjutsinrättningen uppfördes bebyggelse omkring 1860-talet. På en karta från 1868 anges att det då fanns en rullgardinsfabrik på tomten. Omkring år 1870 drabbades kvarteret Globen av en större brand som ödelade stora delar av bebyggelsen i kvarterets södra del. Även skolbyggnaden skadades i branden, men restaurerades

Foto efter den brand som drabbade kvarteret Globen omkring 1870 och som helt ödelades bebyggelsen i kvarterets södra del och som skadade skolbyggnaden.

och kunde åter tas i bruk. Det bostadshus av trä som ännu finns kvar i kvarteret Globen har sannolikt uppförts efter branden på 1870-talet och bekräftas av kartmaterialet först år 1882.

På en karta från 1879 ses att området fått den indelning som består än idag, uppdelat i två kvarter avskilda av Oxtorgsgatans förlängning. Kvarteret Globen bestod mot norr av skoltomten och var i mot söder indelad i två tomter. Kvarteret Grävlingen är tecknad som två tomter, men har numrerats med fyra. Förutom gasverkets byggnader, redovisas även skjutsstationens huvudbyggnad på kartan som vid denna tid sannolik införlivats i gasverksanläggningen.

År 1895 redovisas kvarteret Globens södra del som en tomt. Här låg vid sekelskiftet 1900 Jönköpings mekaniska snickerifabrik av ingenjör G. E. Odéen. Där tillverkades byggnadssnickerier och parkettgolv.

Under slutet av 1800-talet ökade gasförbrukningen till följd av nya användningsområden för gasen, såsom till gasspisar. Den ökade användningen innebar att gasverket behövde byggas ut vid flera tillfällen och kom slutligen att uppta hela kvarteret Grävlingen. En andra gasklocka uppfördes 1876 och ytterligare en uppfördes 1900. Nya ugnar tillkom också vilket medförde att ett nytt retorthus uppfördes 1906 i korsningen Kyrkogatan-Gjuterigatan.

Skolbyggnaden i områdets norra del som ursprungligen uppförts som folkskola, fick redan 1878 en ny verksamhet som stadens Tekniska yrkesskola, senare benämnd Centrala verkstadsskolan. Verksamheten kom med tiden att utökades, vilket resulterade i behov av nya lokaler. Under 1940-talet uppfördes flera nya skolbyggnader i området, en vinklad skolbyggnad 1946 och en internatbyggnad 1947, vilket medförde att i stort sett hela kvarteret upptogs av skolans verksamhet vid årtiondes slut. År 1949 uppfördes även en barack för elevbostäder utmed nuvarande Verkstadsgatan i kvarterets södra del. Av den till bygglov bifogade tomtkartan kan man

Gasverksanläggningen utökades i omgångar. Här ses en bild från 1903 med två av gasklockorna.

På ett foto från 1908 ses den dåvarande bebyggelsen i kvarteret Globens södra del. I förgrunden ses det kvarvarande bostadshuset i två våningar. Där bakom skymtar en lägre tegelbyggnad med en hög tegelskorsten och där bakom ännu en tvåvåningsträbyggnad, vilken sannolikt hörde till snickerifabriken.

Gasverkets nya retorthus i korsningen Kyrkogatan – Gjuterigatan som stod klart att tas i bruk 1906. Ugnarna eldades med kol, vilket innebar att gasverket förutom gas, även kunde producera biprodukter i form av koks och tjära.

Flygfoto över Väster från 1942 där de aktuella kvarteren ses i nedre vänstra hörnet. På fotot ses fler mindre träbyggnader i kvarteret Globens södra del, vilka senare kom att rivas då skolan utvidgade sin verksamhet.

ana att det då fanns äldre byggnader på platsen som revs för att ge plats åt den nya byggnaden.

Under mellankrigstiden kom gasen alltmer att konkurreras ut av elkraften. Gasverket som uppfördes i det som då varit stadens utkant, låg nu inklämt i staden utan möjligheter till expansion. År 1959 släcktes den sista kolgasugnen. Gasproduktionen kvarstod ytterligare några år genom en bensindriven spaltgasanläggning, men lades slutligen ned 1964. Åren därefter revs hela gasverksanläggningen och den avrivna ytan blev en parkeringsplats. När Statliga verkens byggnad uppfördes 1975 togs delar av områdets sydöstra del i anspråk för en garagedfart.

År 1967 skedde en förändring i kvarteret Globens södra del, då det befintliga bostadshuset flyttades inom tomten, så att dess gatu-fasad hamnade i liv med de övriga husen i kvarteret. En befintlig tvättstuga som låg på platsen fick rivas.

I samband med gymnasireformen 1966 infogades yrkesskolan med gymnasiet. Yrkesskolan, eller Centrala verkstadsskolan som den kallades, kom att höra till Erik Dahlbergsgymnasiet. I samband med gymnasireformen 1994 flyttades verkstadsindustriutbildningarna ut från dessa lokaler och byggnaderna kom att tillfalla det intilliggande Per Brahegymnasiet. År 1995 genomfördes en tillbyggnad av skolbyggnaden från 1946 mot söder för att skapa teater- och danslokaler. För att ge plats åt tillbyggnaden revs baracken från 1949. År 2003 utökades skolan ytterligare, då en ny tillbyggnad med triangelformad plan inrymmande matsal med tillhörande kök tillkom på innergården.

Delar av den gamla gasverksbyggnaden inför rivningen 1969.

Flygfoto över området från 1975 (©Lantmäteriet).

Beskrivning av området och dess byggnader

Kvarteret Grävlingen i den södra delen av utredningsområdet utgörs idag av en asfalterad parkeringsyta, indelad i trädreder. I kvarterets östra del finns en nedfart till ett underjordiskt garage under Statliga verkens kontorsbyggnad. Områdets norra del utgörs av kvarteret Globen som är bebyggt med sammanbyggda gatuhus orienterade mot Kyrkogatan, Brunnsgatan och mot GC-vägen vid Statliga verken. Från Verkstadsgatan ser man in i kvarterets innergård, en skolgård varav en mindre del är avdelad för boende i kvarteret. Större delen av kvarteret upptas av skolbyggnader från olika tider, men i korsningen Kyrkogatan-Verkstadsgatan finns även ett mindre bostadshus av trä.

Övergripande karaktärsbeskrivning

Utredningsområdets och närområdes övergripande struktur präglas framförallt av det sena 1800-talets stadsplaneringsideal med en rätvinklig kvartersindelning, mot norr delvis uppbruten av park- och promenadytor med friliggande offentliga byggnader. Det är endast delar av gatustrukturen inom utredningsområdet som är avsedd för biltrafik. Kyrkogatan, Gjuterigatan och del av Verkstadsgatan är trafikerade, medan en del av Verkstadsgatan och Brunnsgatan är stängda för trafik och utgör GC-stråk. De tydliga visuella

Utredningsområdet med kvarteret Grävlingen som parkeringsplats och kvarteret Globen bortom detta.

sambanden som rutnätsstadens raka gator vanligen ger, är delvis otydliga i området. Brunnsgatans gångstråk med planteringar och möblering bryter siktlinjerna och ger ett annat typ av gaturum. Även garagenedfarten längs Statliga verken påverkar detta samband. Den stora parkeringsytan i området södra del är representativ för efterkrigstidens strukturer, en tid då bilen fick en självklar plats i såväl människans liv som i stadsplaneringen.

Sett till funktion och status har området historiskt framförallt präglats två tydliga funktioner, industriell/samhällsteknisk funktion respektive offentlig funktion. Utredningsområdets södra del utgörs sedan 1960-talet av en parkeringsyta, men hade dessförinnan alltsedan 1830-talet präglats av en samhällsfunktion genom skjutsinrättningen och sedan 1860-talet industriell karaktär genom gasverkets anläggning. Den industriella funktionen har även präglat den södra delen av kvarteret Globen där småskalig fabriksverksamhet kan följas sedan sent 1800-tal fram till 1930-tal. Kvarterets norra del, som kunde bebyggas först i slutet av 1800-talet då valarna raserats, har en annan karaktär med tydligare koppling till den norrut sammanhängande offentliga miljön. De många skolbyggnaderna från olika tidsperioder vittnar om en funktion med ännu kvarvarande kontinuitet. En tredje funktion som återfinns i området, men som varken idag eller historiskt sett haft någon framträdande roll, är bostadsfunktionen. Det har dock funnits bostäder inom området i såväl skjutsinrättningens verksamhet under 1830-talet som skolans verksamhet i mitten av 1900-talet.

Den bebyggelse som ännu finns kvar inom utredningsområdet karaktäriseras, i likhet av den närmast omgivande bebyggelsen, av byggnader från framförallt två byggnadsperioder, det sena 1800-talet respektive efterkrigstiden. Byggnadernas skala och gestaltning vittnar om såväl funktion, som den tid de uppförts i. Skolbyggnaderna präglas av relativt stora volymer med byggnadshöjder på tre till fem våningar, medan bostadshuset av trä har en annan skala som avviker påtagligt både i volym och höjd från den omgivande bebyggelsen.

Utredningsområdets byggnader präglas inte av någon enhetlig arkitektur, utan kvarteret ger tvärtom sammantaget ett brokigt uttryck. Ett karaktäriserande drag i byggnadernas gestaltning kan istället sägas vara arkitektonisk tidstypiskhet för den tid de uppförts i. Skolbyggnaderna i området uppvisar representativ skolarkitektur från decennierna under 1900-talets första hälft.

De offentliga och samhällstekniska funktionerna avspeglas även av de omgivande kvarteren bestående av byggnader som uppförts för olika typer av samhällstekniska eller allmänna funktioner. Mot norr finns Per Brahegymnasiets huvudbyggnad från 1913 (ovan), mot öster Statliga verkens långsträckta kontorshus från 1975 (nedan), söderut ligger Jönköpings högskola delvis inrymt i tidigare industribyggnader från 1860-talet och med tillbyggnader från 1990–2000-talet. Mot väster återfinns gamla polis- och brandstationen från 1898 och en kontorsbyggnad för Domstolsverket från 1980-talet.

Bebyggelsen i kvarteret Globen har en arkitektonisk brokighet vilket ger uttryck i såväl varierande höjder, material och volymer.

Byggnadsbeskrivningar

Här följer en kort beskrivning med relevant historik, kulturhistorisk karaktärisering och värdering av respektive byggnad som finns inom området.

"F.d. folkskolan", senare "Tekniska yrkesskolan"

Beskrivning

Byggnaden är uppförd i två våningar med vind och källare. Byggnaden har en slätputsad, grå sockel och en gulfärgad, spritputsad fasad med rusticeringar i bottenvåningen och markerade hörnkedjor. Gatufasaden har en symmetrisk gestaltning en mittplacerad fronton och två i fasaden markerade entrépartier närmast gavlarna, vilka genom frontoner bryter igenom takfoten. Sadeltaget är täckt med röda betongpannor, har en inbyggd takfot samt dekorativa konsoler vid takutsprången.

Fönstren av trä är av enlufstyp, vitmålade mot gatan och brunmålade mot gården. Ett fåtal fönster på gårdsfasaden är utbytta till aluminiumfönster, men övervägande fönster är av 1960-talstyp. Entrépartierna tillkomna på 1920-talet är försedda med fronton och knutkedjor med massiva ekportar med kvaderdekor och samtida trycken, varav ett är utbytt till 1950-talskaraktär.

Historik

Byggnaden uppfördes ursprungligen som folkskolebyggnad för Förstaden 1863 efter ritningar av arkitekt Adolf W Edelsvärd. Huset har en timrad stomme och fasaderna var ursprungligen panelklädda. På gårdsfasaden fanns två ingångar nära gavlarna och ett markerat mittparti med fronton krönt av ett litet torn. Båda våningarna avdelades av ett band i fasaden. Efter en brand på 1870-talet förändrades fasaderna något.

År 1878 flyttade Tekniska yrkesskolan in i delar av byggnaden, men kom några år senare att överta hela skolbyggnaden sedan en ny folkskola uppförts inom stadsdelen. Yrkesskolans verksamhet riktade sig till pojkar som ville vidareutbilda sig inom näringslivets olika grenar.

Byggnaden har under åren genomgått flera ombyggnationer. Byggnadens ursprungliga träfasader har ersatts av puts, vilket sannolikt utfördes i samband med en större ombyggnation 1924. Vid denna ombyggnation tillkom de två nuvarande entréerna mot Kyrkogatan, vilka ersatte de tidigare entréerna mot gården. Genom omfattande invändig ombyggnation fick trapphusen nya placeringar i anslutning till de nya entréerna. Fönsterindelningen ändrades delvis. År 1947 uppfördes nya skolbyggnader, vilka sammanfogades med den befintliga skolbyggnaden. En mer genomgripande ombyggnad utfördes 1968 då planlösningarna på samtliga våningar förändrades. Den största utvändiga förändringen var att samtliga fönster byttes ut till de befintliga enlufsfönstren med lägre höjd.

Ovan: Folkskolans huvudfasad.
Nedan: Detalj av huvudfasaden.

Byggnaden kallas idag "Ekonomen" och inrymmer lektionssalar och administrationslokaler för vuxenutbildningar.

Kulturhistorisk karaktärisering och värdering

Skolhuset har i den kulturhistoriska utredningen från 1989 bedömts som kulturhistoriskt värdefull. Byggnaden utgör en god representant för de många folkskolebyggnader som uppfördes i landet vid denna tid, i detta fall av en välkänd arkitekt vilket stärker värdet. Huset var ett av de första som uppfördes på det gamla slottsområde sedan vallarna raserats, vilket ger ett visst stadshistoriskt värde, liksom att det uppfördes som den framväxande förstadens första folkskola. Byggnaden har ett monumentalt formspråk, om än i något förändrad skepnad än vid nybyggnadstiden. Byggnaden utgör idag den äldsta delen i den skolanläggning som kontinuerligt har växt fram i området och som än idag fungerar som skola.

För det kulturhistoriska värdet betydelsefulla karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Sadeltakets form med flera frontoner, taktäckning av takpannor och konsoler vid takutsprången
- Gatufasaden med spritputsade ytor, rusticeringar och knutkedjor
- Entrépartierna med ekportar och äldre trycken
- Fönsterplaceringen.

Klassificering

Klass 2 – byggnaden bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och den får därför inte förvanskas, enligt PBL 8 kap 13 §. Byggnaden bör förses med rivningsförbud och skydd- samt varsamhetsbestämmelser i detaljplan.

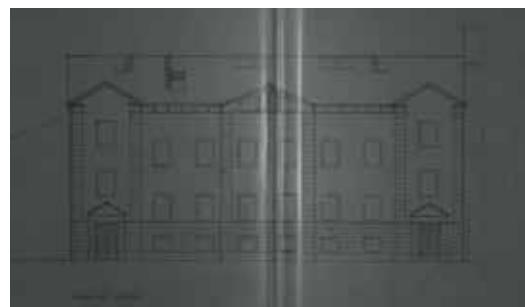

Folksskolan omkring 1900.

Ovan: Uppmåtningsritning av folkskolans gatufasad 1924.

Till vänster: Detalj av ytterdörrar från 1920-talet.
Nedan: Ombyggnadsritning från 1924 vilken visar gatufasaden. Ritning av byggmästarna Knutsson & Berggren.

Ombyggnadsritning 1968 där äldre fönster ersattes av nya enluftsfönster i annan storlek.

Ovan: Fasad mot norr.

Nedan: Byggnaden sedd från nordost.

"Globenhuset", f.d. Verkstadsskolan

Beskrivning

L-formad byggnad där volymen mot Brunnsgatan är i två våningar med inredd vindsvåning och volymen mot öster i tre våningar. Byggnaden har en slätputsad, grå sockel och slätputsade ljus gula fasader. Byggnadsvolymen mot öster har ett sadeltak täckt med röda takpannor.

Volymen mot Brunnsgatan har ett sadeltak med en förskjuten taknock med kort fall mot gatan och ett längre fall mot gården förbunden med den 2003 uppförda matsalsbyggnaden.

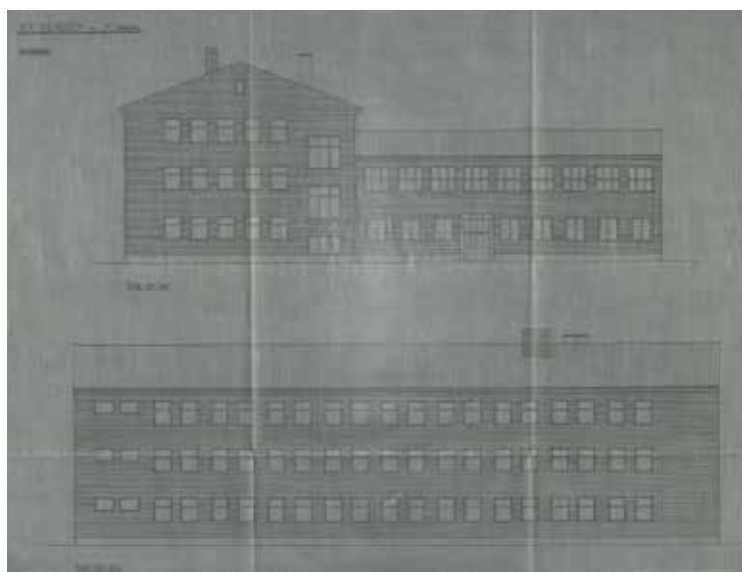
Taket är täckt med grå, bandtäckt plåt med flera takkupor av modern karaktär mot gatan. Fönster av trä med olika former och indelningar, vitmålade och placerade i horisontella rader. Ett fåtal fönster är utbytta, men övervägande originalfönster. Portarna är utbytta till vita aluminiumdörrar med sentida skärmtak. En ramp av granit leder upp till entrén vid Brunnsgatan.

Historik

Byggnaden uppfördes 1946 som verkstadsskola efter ritningar av arkitekt Gösta Planck. I byggnadsvolymen mot Brunnsgatan inrymdes expeditionslokaler, bibliotek, ritsal och lärosalar, medan diverse verkstadslokaler låg i byggnaden vid Verkstadsgatan. Av bygglovsritningarna förefaller byggnaden ursprungligen haft tegelfasader.

Byggnaden försågs 1995 med en tillbyggnad vid södra gaveln och 2003 med en tillbyggnad mot innergården. I samband med den senare byggnationen gjordes en omfattande ombyggnad av taket på volymen mot Brunnsgatan.

Byggnaden kallas idag för "Globenhuset" och inrymmer verksamhet för Per Brahegymnasiet.

Nybyggnadsritningen från 1946 av arkitekt Gösta Planck.

Kulturhistorisk karaktärisering och värdering

Byggnaden är en del av skolanläggningen som kontinuerligt har växt fram i området. Byggnadens fasader har en delvis bibehållen 1940-talets karaktär med bevarade originaldetaljer. Fönsterraderna med originalfönster, bidrar till att ge byggnaden ett tydligt horisontellt intryck. Att byggnaden är ritad av arkitekt Gösta Planck som vid tiden var verksam som stadsarkitekt i Jönköping förstärker det kulturhistoriska värdet.

För det kulturhistoriska värdet betydelsefulla karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- De slätputsade gatufasaderna
- Fönsterindelningen med träfönster av olika form och luftindelning

Klassificering

Klass 4 – Byggnaden har ett allmänt bebyggelsevärde. Ändringar ska enligt PBL 8 kap 17 § utföras på ett varsamt sätt som tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden som byggnaden har.

Byggnadens norra ingång.

Trapphus med bevarad karaktär från 1940-talet.

Musikhusets gatufasad.

"Musikhuset", f.d. internatet för pojkar

Beskrivning

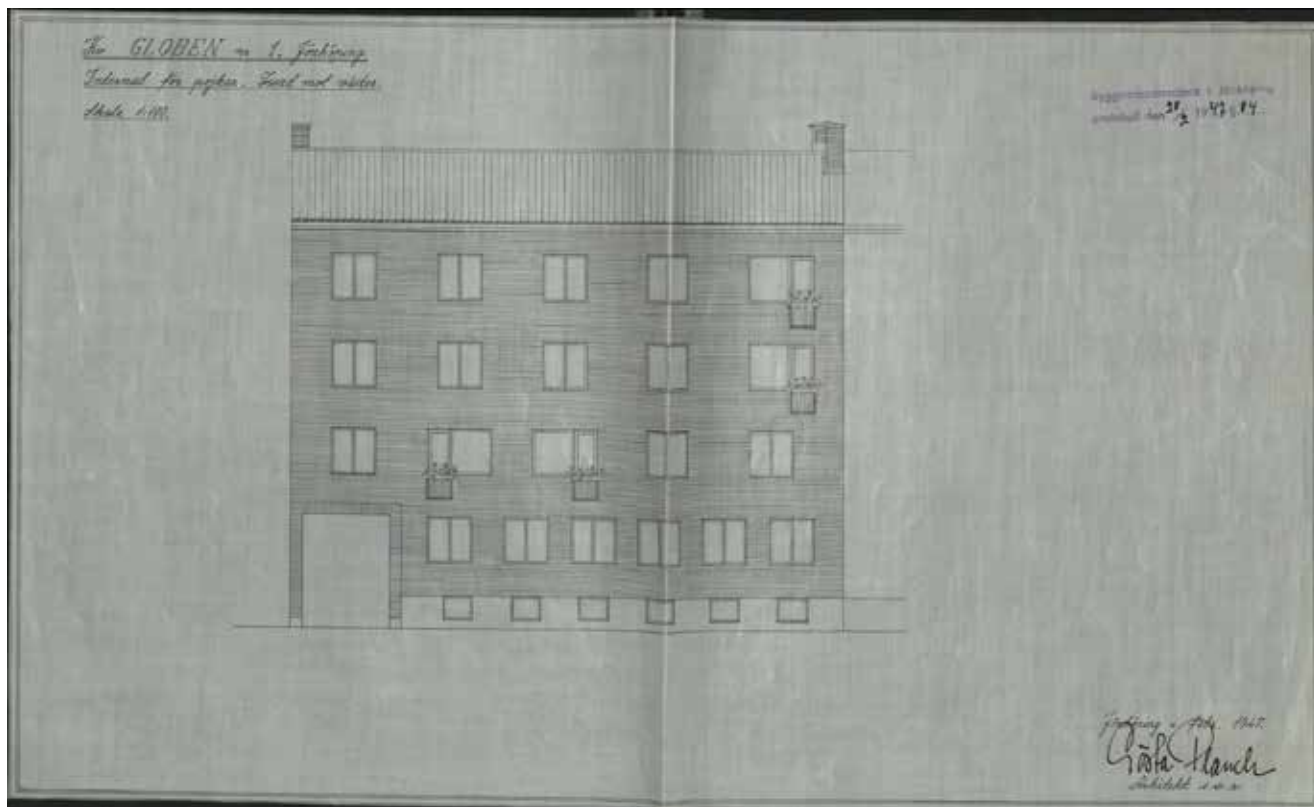
Fyravåningshus med källare. Huset har en putsad sockel med synlig ballast och fasader av gult tegel. En- och tvåluftsfönster av vitmålat trä löper i horisontella rader utmed fasaderna mot gatan och mot gården, varav en del ha franska balkonger med räcken av smide. Sadeltaket är täckt av tegelpannor.

Husets huvudentré är förlagd till gårdsfasaden. Den ursprungliga porten är utbytt till en port av aluminium. Vid gårdsfasaden finns en utvändig källartrappa med två dörrar, varav den ena är ursprunglig. Sentida utrymningstrappa mot gården.

Historik

Huset uppfördes 1947 som internat för pojkar efter ritningar av dåvarande stadsarkitekten Gösta Planck. I källaren fanns hobbyrum, tvättrum och matkällare. På bottenvåningen fanns kök och matsal och på de övriga våningarna bostadsrum och gemensamma utrymmen som samlingsrum, ett mindre kök och tvättrum samt toaletter. Byggnaden kallas idag för "Musikhuset" och inrymmer lokaler för det estetiska programmet på Per Brahegymnasiet.

Ritning från 1947 av arkitekt Gösta Planck.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

En del av byggnadens värde består i att den utgör en del av den skolanläggning som kontinuerligt har växt fram i kvarteret. Byggnaden representerar den bostadsfunktion för elever som tidigare funnits inom skolanläggningen och som var vanligt förekommande vid denna tid. Husets exteriör har ännu en välbevarad originalkaraktär, i synnerhet fasaden mot Kyrkogatan. På gårdsfasaden har vissa sentida förändringar skett. Att byggnaden är ritad av arkitekt Gösta Planck som vid tiden var verksam som stadsarkitekt i Jönköping ger en lokal stadshistorisk dimension som förstärker det kulturhistoriska värdet.

För det kulturhistoriska värdet betydelsefulla karaktärsdrag

- Byggnadens volym i fyra våningar
- Fasaderna av gult tegel med dekorativa omfattningar runt dörröppningar
- Fönsterindelningen med träfönster med en- och tvåluftsfönster
- Franska balkonger med glasförsedda balkongdörrar av trä och smidesräcken
- Byggnadens sadeltak belagt med tegelpannor

Klassificering

Klass 2 – byggnaden bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och den får därför inte förvanskas, enligt PBL 8 kap 13 §. Byggnaden bör förses med rivningsförbud och skydd- samt varsamhetsbestämmelser i detaljplan.

Ovan till vänster: Musikhusets gårdsfasad.
Ovan: Detalj av Musikhusets möte med Folkskolan.

Musikhusets fasad av gult, schatterrat tegel.

"Kuben" sedd från söder.

"Kuben", tillbyggnad för estetprogrammet

Beskrivning

Trevåningsbyggnad med vindsvåning med en låg, putsad sockel och putsade fasader med ytor av både slätputs och spritputs. Vita, aluminiumklädda enlufts-fönster på fasaden mot öster, vid gavelröstet mot söder sitter ett större lunettformat fönster och mot innergården finns några hög-smala fönster placerade intill varandra. Sadeltaket är täckt av betongpannor.

Historik

Byggnaden, som utgör en tillbyggnad av skolbyggnaden från 1946, uppfördes 1995 efter ritningar av Arkitekthuset för att inrymma lokaler för gymnasiets estetprogram i form av en teaterlokal och danslokaler. I samband med byggnationen revs en befintlig byggnad som uppförts under 1940-talet som elevbostad.

Kulturhistorisk karaktärisering och värdering

Det är pga byggnadens ålder svårt att anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på byggnaden. Byggnaden får dock ett värde såsom en del av den skolanläggning som kontinuerligt växt fram i området.

Tillbyggnaden är anpassad till den äldre skolbyggnaden från 1940-talet vad gäller volym, materialval, takform och utförande av takfot, men däremot utförd med annan putsstruktur och fönsterplacering samt -utformning. Fönsterutformningen bidrar till att ge tillbyggnaden ett tidstypiskt uttryck, men bidrar samtidigt till att förta en del av den äldre skolbyggnadens karaktäristiska enhetlighet.

"Kubens" exteriör mot öster.

För det kulturhistoriskalarkitektoniska värdet betydelsefulla karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Fönsterindelningen med varierande fönsterformer och -indelningar

Klassificering

Klass 4 – byggnaden har ett allmänt bebyggelsevärde. Vid ändring skall åtgärderna utföras på ett varsamt sätt som tar hänsyn till byggnadens karaktär och värden, enligt PBL 8:17. Bedöms ur kulturhistorisk synpunkt inte behöva beaktas i planprocessen.

”Skolmatsalen”

Beskrivning

Tillbyggnad i en våning mot innergården med en triangelformad plan. Fasaden mot innergården är helt glasad. Tillbyggnaden har ett pulpettak förbundet mot 1940-talets skolbyggnad. Taket är täckt av sedum och bryts upp av fem triangelformade lanterniner.

Skolmatsalen, kallad Linden, sedd från söder.

Historik

Byggnaden uppfördes 2003 efter ritningar upprättade av Arkitekthuset för att inrymma kök och matsal. Bland eleverna kallas den ”Linden”.

Kulturhistorisk karaktärisering och värdering

Det är på grund av byggnadens ålder svårt att anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på byggnaden. Byggnaden får dock ett värde såsom en del av den skolanläggning som kontinuerligt växt fram i området. Byggnaden är utförd med ett tydligt arkitektoniskt uttryck från sin samtid och med kvaliteter i materialen.

För det kulturhistoriskalarkitektoniska värdet betydelsefulla karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Den glasade gårdsfasaden
- Takets form och taktäckning av sedum
- Takkuporna/-lanterninerna

Klassificering

Klass 4 – byggnaden har ett allmänt bebyggelsevärde. Vid ändring skall åtgärderna utföras på ett varsamt sätt som tar hänsyn till byggnadens karaktär och värden, enligt PBL 8:17. Bedöms ur kulturhistorisk synpunkt inte behöva beaktas i planprocessen.

Bostadshusets gatufasad.

Ovan: Bostadshuset sett från sydost. Gavelfasaden är sentida och tillkommen efter en tilläggsisolering. Nedan: Detalj med ett fönster som sitter på bostadshusets huvudfasad mot väster/Kyrkogatan.

Bostadshuset

Beskrivning

Tvåvåningshus av trä med gråmålad, slätputsad sockel och rödmålade fasader klädda med en stående locklistpanel med profilerade lister. Fasaden mot Kyrkogatan är försedd med dekorativa fasaddetaljer i form av två profilerade horisontella lister mellan våningsplanen, profilerad takfot och profilerade konsoler under och över fönsteröppningarna, medan fasaden mot innergården har ett enklare utförande.

På gavelfasaden har vissa detaljer försvunnit på grund av en sentida tilläggsisolering. Vitmålade träfönster med korsformad post. Två entréer från innergården med sentida dörrar och skärmtak.

Historik

Huset är sannolikt uppfört omkring 1860-talet som bostadshus. Huset har enligt en obekräftad uppgift varit stadens fattighus och flyttats från Öster. På innergården har det legat en mindre fabriksbyggnad och diverse andra gårdshus, vilka revs omkring 1930-talet. Huset låg tidigare närmare Kyrkogatan, men flyttades 1968 till nuvarande plats. I samband med flytten inom tomten ordnades en källarvåning under delar av huset, inrymmande tvättstuga och förråd. Det kan även ha varit i samband med flytten som gavelfasaden tilläggsisolerades och försågs med ny fasadpanel. Sedan uppförandet har fönstren glesats ut och entrén mot gatan tagits bort.

Kulturhistorisk karaktärisering och värdering

Bostadshus av typisk stadsgårdskaraktär, karaktäristik för den trähusbebyggelse som uppfördes inom Förstaden under mitten av 1800-talet. Fasaden mot Kyrkogatan har ännu en äldre karaktär bevarad avseende panelutförande, fönster och tak. Huset utgör den enda kvarvarande byggnaden med bostadsfunktion inom utredningsområdet.

För det kulturhistoriska värdet betydelsefulla karaktärsdrag

- Byggnadens volym
- Den äldre, bearbetade träpanelen på fasaden mot Kyrkogatan
- Fönsterindelningen med äldre träfönster med korspost
- Takets form och taktäckning av lertegel
- Bostadsfunktionen

Klassificering

Klass 3 – byggnaden har ett visst kulturhistoriskt värde. Vid ändring skall åtgärderna utföras på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktär och värden, enligt PBL 8:17. Byggnaden bör förses med rivningsförbud och skydds- samt varsamhetsbestämmelser i detaljplan.

Parkeringsyta i kv Grävlingen

Beskrivning

Asfalterad parkeringsyta indelad av trädrader. I östra delen finns en garagednfart. Inga kvarvarande historiska spår ovan mark.

Historik

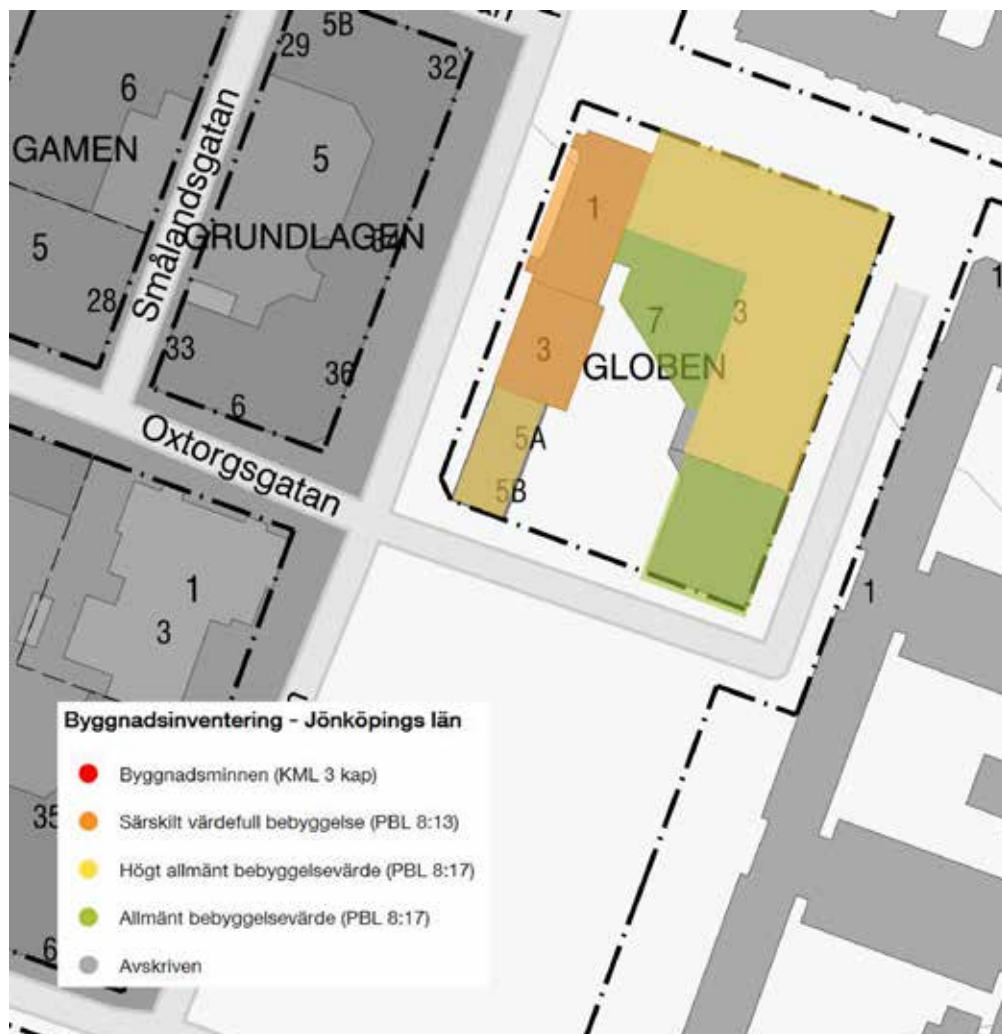
Parkeringen anlades i slutet av 1960-talet sedan gasverket rivits. Garagednfarten tillkom i samband med Statliga verkens byggnad 1975.

Kultuhistorisk karaktärisering och värdering

Ytan saknar kultuhistoriska värden.

Kvarteret Grävlingen utgörs i princip endast av en bilparkering med en del växtlighet och en garagednfart.

Sammanfattande karta som visar byggnadernas kultuhistoriska värdering.

Särskilt värdefulla karaktärsdrag, strukturer och objekt

Området utgör ett stadshistoriskt intressant område i stadsdelen Väster, vilket under 1800-talet utvecklades från att utgöra del av ett försvarsverk omgivet av betes- och odlingsmark, till förstad och centrum för stadens offentliga och samhällstekniska funktioner. Kvarteren inom utredningsområdet berättar om denna stadsutveckling, såväl genom struktur som i bebyggelsen.

Utredningsområdet, liksom det omgivande närområdet, vittnar om det sena 1800-talets planeringsideal – rutnätsstaden. De rätvinkliga kvarteren och de omgivande linjära gatorna lades ut genom 1868 års stadsplan sedan de gamla slottsvallarna raserats, då i form av ett storkvarter. Den kvartersindelning som finns idag, dvs två kvadratiske kvarter, finns redovisad i kartmaterialet sedan 1879.

Utöver den strukturella karaktären, saknar egentligen kvarteret Grävlingen ytterligare kulturhistoriska värden. Det är framförallt kvarteret Globen som fysiskt ger uttryck för en kulturhistorisk karaktär med värden att värna. Kvarteret karaktäriseras av en tät bebyggelse, med sammanbyggda hus med fasader i liv med gatan. Byggnaderna är av olika ålder och har varierande höjder samt fasaduttryck, vilket sammantaget ger kvarteret sett från Kyrkogatan ett relativt brokigt uttryck. Flera av byggnaderna är välbevarade och har höga arkitektoniska värden. De representerar sin samtid och berättar om rådande samhällsideal, arkitekturströmningar och teknisk byggnadsutveckling.

Ser man till funktionen karaktäriseras kvarteret Globen däremot av större enhetlighet, där skolfunktionen genomsyrar övervägande del av kvarterets byggnader allt sedan den första skolbyggnaden uppfördes år 1863. Genom funktionen knyts kvarteret samman med Per Brahegymnasiets skolbyggnader norr om området. Det är endast den låga träbyggnaden som har en annan funktion, som bostad, men även den med kontinuitet sedan nybyggnadstiden omkring 1870-talet.

Nedan listas de karaktärsdrag, strukturer och objekt som ur kulturhistorisk synpunkt anses vara särskilt betydelsefulla för utredningsområdet:

- Områdets strukturella indelning enligt rutnätsplanen med rätvinkliga kvarter och linjära gator.
- De fysiska och visuella samband i stadsmiljön som de raka gatorna bidrar till
- Den i kvarteret Globen obrutna kontinuiteten i skolfunktionen på platsen allt sedan 1863 då den första skolbyggnaden uppfördes och fram till idag
- De olika byggnaderna inom skolanläggningen speglar olika tiders skolarkitektur. Flera av byggnaderna har välbevarat arkitektoniskt och byggnadshistoriskt uttryck och utgör kulturhistoriska

Kvarteret Globen är sedan 1860-talet präglad av skolverksamhet, även om gestaltningen av de enskilda byggnaderna omfattar en stor variation.

värdefulla byggnader

- Det kvarvarande bostadshuset inom kvarteret Globen utgör en relativt välbevarad representant för ett bostadshus hörande till en stadsgård från 1800-talets andra hälft
- Den äldre bebyggelsen i de angränsande kvarteren Granaten och Högsolan utgör dominerande och miljöskapande inslag i stadsbilden, vilket påverkar upplevelsen inom utredningsområdet och förmedlar en historisk dimension till platsen.

Antikvariska rekommendationer

Inom utredningsområdet finns såväl övergripande strukturer och funktioner som enskilda byggnader av kulturhistoriskt intresse, vilka bör värnas i den fortsatta planprocessen. Delar av området har dock möjlighet att förändras och utvecklas. Vid eventuella förändringar bör de kulturhistoriska värdena inom såväl det aktuella utredningsområdet, som i dess omgivning beaktas.

- Beakta rutnätsplanen med linjära gator och rätvinkliga kvarter. Kvarteret Grävlingen kan med fördel åter bebyggas. Ny bebyggelse skulle förstärka gaturummet och förtydliga upplevelsen av en kvartersstad
- Ta hänsyn till de värdefulla fysiska och visuella samband som de raka gatorna ger i stadsmiljön. Undvik ytterligare planteringar i gaturummens mitt som stör de visuella siktlinjerna. Använd universitetsområdet som förlaga, där planteringar och möblering placerats i de f.d. gatustråkens ytterkanter. Sträva efter att återskapa siktlinjer som gått förlorade, exempelvis utmed Statliga verken

På det tidigare gatustråket utmed Statliga verkens långsträckta byggnad (nedan) har det visuella sambandet gått förlorat. Det är positivt om siktlinjen kan återskapas. Eftersom ytan mellan kvarteret Globen och Per Brahegymnasiets huvudbyggnad i Brunnsgatans förlängning (ovan) idag används som skolgårdsyta, kan det vara svårare att återskapa siktlinjerna på denna plats.

Inom universitetsområdet har gamla gatusträckningar införlivats i skolområdet utan att det påverkat siktlinjerna.

- Det är viktigt att säkerställa ett långsiktigt bevarande av de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna inom området. De byggnader som klassificerats som klass 2, dvs byggnader som ska betraktas som särskilt värdefulla byggnader enligt 8 kap 13 § plan- och bygglagen, bör förses med rivningsförbud och skydds- respektive varsamhetsbestämmelser i detaljplan som bidrar till att bevara utmärkande karaktärsdrag. Byggnader som klassificerats i klass 3 bör förses med varsamhetsbestämmelser i detaljplan. De kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna bör underhållas med material och tekniker som gällde för den tid då huset byggdes. Vid förändringar av kulturhistoriskt värdefulla byggnaders exteriör bör en antikvariskt sakkunnig rådfrågas
- Värna skolfunktionen i kvarteret Globen, vilken haft en oavbruten kontinuitet allt sedan 1863
- Ny bebyggelse i kvarteret Grävlingen bör primärt ges en offentlig funktion för att tydligt anknyta till miljöns historiska karaktär. Även en bostadsfunktion kan förekomma, men bör då vara underordnad och inte vara alltför synlig i husens gestaltning mot gatan. Utstickande balkonger bör undvikas på gatufasaderna
- Det är viktigt att ny bebyggelse uppförs i kontinuerligt liv mot gata och trottoar för att ansluta till befintligt bebyggelsemönster
- Ny bebyggelse bör utformas med en medveten relation till den omgivande befintliga kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. Höjderna på den angränsande bebyggelsen kring kvarteret Grävlingen varierar mellan två-fem våningar, där de lägre volymerna återfinns i kvarteren Globen och Granaten. För att nytillkommande bebyggelse ska harmoniera/samspela med den omgivande stadsmiljön, bör den i den mån det är möjligt ta hänsyn till den byggnadshöjd som finns på motsvarande sida av gatan, dvs något högre mot universitet och Statliga verken och något lägre byggnadshöjder mot kvarteren Granaten och Globen.

- För att inte förta upplevelsen av de i stadsbilden dominerande äldre byggnaderna som angränsar till kvarteret Grävlingen, bör ny bebyggelse även gestaltningsmässigt utföras med viss hänsyn. Det är framförallt gatufasadernas gestaltning som bör beaktas. Putsade fasader är lämpliga, eftersom detta material harmonierar med, samtidigt som det kontrasterar mot och framhäver den omgivande tegelarkitekturen. Även fasader av tegel är möjligt, men fasader av mindre traditionella material såsom glas, betong, skivor osv bör undvikas. Tillkommande bebyggelse kan gärna ges ett sentida uttryck, men får gärna knyta an till platsens tradition.

Omgivande bebyggelse har en stor variation i höjder, och tillkommande bebyggelse bör relatera till dessa i skala

Omgivande byggnader är övervägande utförda med fasader av tegel, men med inslag av puts. Den f.d. monteringshallen i korsningens Kyrkogatan-Gjuterigatan tillsammans med polis- och brandstationen samt de f.d. spårvagnshallarna utgör fina exempel på industriell arkitektur från tiden kring sekelskiftet 1900. Statliga verkens kontorsbyggnad och Domstolsverkets kontorsbyggnad är i sin utformning mycket representativa för 1970- respektive 1980-talens arkitektur.

Inom universitetsområdet har sentida tillägg utförts med putsade fasader i kraftiga men jordiga kulörer och med ett modernt uttryck. Det passar fint mot den äldre tegelarkitekturen.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2020-049
Beställare:..... Jönköpings kommun
Projektledare:..... Veronica Olofsson
Rapportansvarig:..... Veronica Olofsson
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Jönköpings kommun
Stad/socken:..... Jönköpings stad
Fastighetsbeteckning:..... Kvarteren Globen och Gräv-
lingen

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings kommun, Stadsbyggnadskontorets arkivkopior samt Stadsarkivets äldre bygglövshandlingar

Jönköpings läns museums arkiv och bildarkiv

Lantmäterimyndighetens arkiv, www.lantmateriet.se

Tryckta källor och litteratur

Améen, Lennart & Erik Gullberg, *Jönköpings stads historia. Del III*. 1971

Berglund, Bengt, Jan Christensen & Robert Thavenius, *Liberalernas Jönköping. Stad i omvandling 1825–1875*. 1990, Jönköpings läns museum.

Haltiner Nordström, Susanne, *Kvarteret Globen 5 och 6. Arkeologisk undersökning inom RAA 50, Jönköpings medeltida stad. Arkeologisk rapport 2011:06*, Jönköpings läns museum.

Karlsson, Bo E, *Bebyggelse i Jönköping 1612–1870. Offentliga institutioner. 1984, Småländska kulturbilder, årsbok 1984*, Jönköpings läns museum.

Karlsson, Bo E, *Jönköping – den nya staden. Bebyggelse och stadsplanering 1612–1870*. 2010, Jönköpings läns museum.

Karlsson, Clas, *Jönköpings gasverk, ur: Gudmundsgilletts årsbok 2011, Jönköpings hembygdsförening*.

Stadsdelen Väster i Jönköping – kulturhistorisk utredning och förslag till bevarandeprogram. Rapport Jönköpings läns museum. 1989, Stadsarkitektkontoret, Jönköpings kommun.

Unnerbäck, Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. 2002, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Widell, Magnus, *Fängelset i Jönköping, ur: Gudmundsgilletts årsbok 2011, Jönköpings hembygdsförening*.

Visioner och vardagsarkitektur – byggnadskonst i Jönköpings län under 1900-talet. 2007, Småländska kulturbilder, årsbok 2007, Jönköpings läns museum.

Muntlig information

Mikael Willosson, utbildningsledare Per Brahegymnasiet

Föreliggande kulturhistoriska utredning av kvarteren Globen och Grävlingen i centrala Jönköping har tagits fram av Jönköpings läns museum på uppdrag av Stadsbyggnadskontoret vid Jönköpings kommun till följd av pågående detaljplanearbete. Utredningen är tänkt att fungera som ett underlag i den fortsatta planprocessen. Utredningen syftar till att precisera vilka objekt, strukturer, samband och egenskaper som är särskilt viktiga för platsens kulturmiljö, samt att ge antikvariska rekommendationer för hur dessa värden bör beaktas och tas tillvara.

